

MARTIN ŠRAJER / 8. 3. 2024

Peníze nebo život

„Zdaleka nejlepší je *Peníze nebo život*, protože tam není žádná mesáž, děsně málo dialogu a jsme v oba dobrý, i když v občas blbě tajmujeme. A hlavně to nedělal Frič! Ježíšmarjá, ten měl ruku lehkou jako zeměkouli z volova“, svěřil se Jiří Voskovec v jednom ze svých dopisů ze zámoří Janu Werichovi.^[1] V citované pasáži vzpomíná na jejich společnou filmovou tvorbu, která v meziválečném období oživila a zpestřila českou veseloherní produkci. Komédie *Peníze nebo život* byla druhým z jejich celkem čtyř celovečerních filmů. První byl o rok dříve *Pudr a benzin* (1931).

Voskovec s Werichem, jejichž okouzlení kinematografem a americkou kulturou bylo patrné již ve slavné *Vest Pocket Revue*, se ale před kamerou společně objevili ještě dřív, ve skečích propojujících americké hudební pásmo *Paramount Revue* (1930). Tamtéž zaspívali píseň *Tři strážníci*, při které je doplňoval jejich divadelní kolega Jaroslav Gradwohl. Se svými spolupracovníky z Osvobozeného divadla, jmenovitě režisérem Jindřichem Honzlem, průkopníkem prvorepublikové divadelní avantgardy, výtvarníkem Františkem Zelenkou a skladatelem Jaroslavem Ježkem realizovali i své první dva samostatné filmy.

Neboť tvůrčí tým neměl předchozí filmařské zkušenosti, filmový jazyk uzpůsobili poetice ze svého „domácího“ média. Ve filmech podobně jako na divadle kombinovali pěvecké výstupy s improvizací a slovním humorem založeném na jazykových nedorozuměních. Zachovali i vystupování z rolí a komentování děje. V případě *Pudru a benzínu* byla divadelnost ještě zvýrazněna volbou prostředí – děj se zčásti odehrával během zkoušení nové hry. Zejména první dva snímky byly na druhou stranu politicky méně útočné než satirické divadelní hry Voskovce a Wericha.

Honzl si uvědomoval, že první film měl příliš komplikovaný děj. Voskovec s Werichem navíc nebyli ústředními postavami a nemohli náležitě uplatnit svůj talent. V případě druhého filmu se proto rozhodli pro mnohem jednodušší osnovu.^[2] Rámcový děj tvoří

příběh dvou bývalých spolužáků, kteří si navzájem neustále podstrkují odcizené šperky. Jednoduchost zápletky je ovšem vyvážena promyšleností četných komických situací a gagů. Inspiraci pro ně krom amerických grotesek poskytly rané zvukové filmy francouzského režiséra Reného Claira, k nimž odkazuje už bezeslovná honička v prologu.

Větší pozornost byla zároveň věnována hudbě a písničkám Jaroslava Ježka. Ty vznikaly společně se scénářem a ovlivnily tak dramaturgii filmu. Hudba nahrána orchestrem Osvobozeného divadla plní klíčovou úlohu v exteriérových scénách natáčených oproti těm ateliérovým bez kontaktního zvuku, tedy jako němý film. Navozuje atmosféru, rytmizuje dialogy, přispívá ke grotesknímu vyznění scén (např. představování členů rodiny pomocí různých nástrojů). Písně zase pomáhají artikulovat hlavní témata filmu a charakterizovat postavy. Kromě titulního šlágru *Peníze nebo život* zde poprvé zaznělo například proslulé blues *Život je jen náhoda* (ve filmu jej zpívají Hana Vítová a Ljuba Hermanová).

Ježkova hudba, resp. způsob jejího integrování do děje, a střih Antonína Zelenky přispívají k tomu, že druhý film Voskovce a Wericha je dramaticky sevřenější a tematicky ucelenější, nepřipomíná tolik pásmo krátkých divadelních scének. Zatímco slovní hříčky a písničky představovaly doménu herecko-autorského dua a jejich vysoká úroveň se dala předpokládat, překvapení skýtala inscenační propracovanost rozsáhlých němých pasáží. Ty prozrazují, že se Honzl dokázal z velké části oprostit od jevištních postupů a přiblížit ke svým zahraničním vzorům. Kromě zmíněného Reného Claira (zejména *Milión* a *Ať žije svoboda*) a mistrů němé grotesky jako Chaplin film odkazuje také k německému expresionismu – viz práce se světlem a stínem ve scéně z muzea.

Následující dva snímky Voskovce a Wericha, *Hej-rup* (1934) a *Svět patří nám* (1937), měly zásluhou Martina Friče ještě pevnější řád, víc se blížily dobovým představám o moderní konverzační komedii. Legendární dvojice v nich dosáhla rovnováhy mezi rozverností grotesky a angažovaností známou z Osvobozeného divadla. Větší političnost, profesionalita a přizpůsobení se konvencím filmového média jsou na druhou stranu nejspíš důvodem, proč Voskovec zpětně vnímal Fričovu režii jako těžkopádnou a nejraději vzpomínal právě na film *Peníze nebo život*, unikátní i tím, že ještě nebyl tak formálně vybroušený.

Asi nikdo tuto kvalitu uvedeného díla nedokázal postihnout trefněji než Petr Král: „Spíše než hodinářkou práci němých komiků připomínají ty komické bakchanálie příjemné prázdninové povyražení, natočené pouze amatérskou kamerou a jako rodinný snímek. Právě tato „neprofesionálnost“ dává však zároveň filmu jeho jedinečný půvab a ukazuje, v čem byli Osvobození básníky: dovedli před kamerou jen tak blbnout jako když se spolu bavívali, když byli sami.“^[3]

Peníze nebo život (Československo 1932), režie: Jindřich Honzl, scénář: Jiří Voskovec, Jan Werich, Jindřich Honzl, kamera: Václav Vích, hudba: Jaroslav Ježek, hrají: Jiří Voskovec, Jan Werich, Hana Vítová, Ljuba Hermanová, Eliška Pleyová, Theodor Pištěk, Theo Amady, Jaroslav Vojta, Jaroslav Hurt a další. Lloyd, 106 min.

Poznámky:

[1] Jiří Voskovec, Jan Werich, *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 285.

[2] Poznámky režiséra Honzla k filmu *V & W*. *Kino 2*, 1932, č. 18 (3. 12.), s. 4.

[3] Cit. in Vladimír Just, Před kamerou jen tak blbnout aneb Filmy V+W. *Film a doba* 56, 2011, č. 2–3, s. 76.